

Lønnsdannelsessystemet i Norge

Ragnar Nymoen

Økonomisk institutt
Universitetet i Oslo

ECON 3010, 9/4 2013

Disposisjon: I

- ▶ **Systemer for arbeidslivsregulering**
 - ▶ Tariffregulering og lovregulering. Kontrært/komplementært?
 - ▶ Hva er typisk for de skandinaviske landene? Hvordan skiller de seg fra andre land?
- ▶ **Den norske modellen**
 - ▶ Premisser: historie; liten, åpen økonomi; og konsensus om makroøkonomiske målsettinger
 - ▶ Begrepsmessig rammeverk: Hovedkurs, K og S næring, Frontfag.
 - ▶ Implementering gjennom et stort og **komplekst** system av kollektive forhandlinger

Disposisjon: II

- ▶ Ekstern testing av systemet
 - ▶ To alternative hypoteser om lønnsdannelsen
 - ▶ Hvilken får støtte når vi ser på data fra de siste 30 år?
- ▶ Systemendring og tilpasning etter:
 - ▶ Nytt pengepolitisk regime fra 2001?
 - ▶ Globaliseringen på 2000-tallet? Arbeidskraftsinnvdring og tjensteimport.
 - ▶ 2- eller 3-delning av økonomien?
 - ▶ Allmenngjøringsdommen i Høyesterett

Arbeidslivsregulering: Formålene

- ▶ Regulere den individuelle avtalerelasjonen mellom arbeidskjøper og -selger
- ▶ Konkurranseregulering—vern om **uønsket** konkurranse
 - ▶ Arbeidstakersiden: Vern mot konkurranse om lønn og arbeidsvilkår
 - ▶ Arbeidsgiversiden: Ta lønn- og arbeidsvilkår ut av konkurransen mellom bedriftene og forenkle kontraktsinngåelse

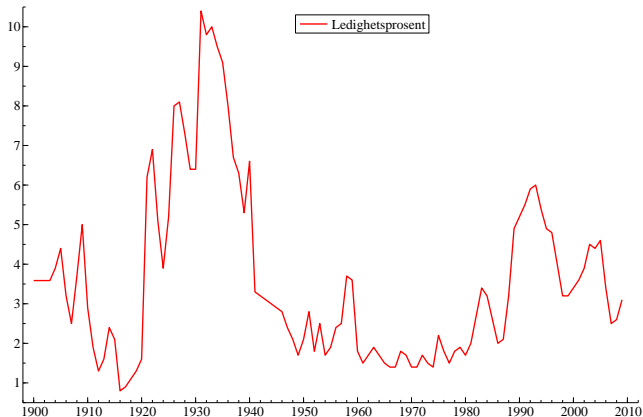
Arbeidslivsregulering: Virkemidlene

- ▶ Hovedformålene kan oppnås ved:
 - ▶ **Tariffavtaler**
 - ▶ **Lovregulering**
- ▶ Tariffavtaler og lovdannelse er komplementære mer enn alternative
- ▶ Norge har hovedvekten på tariffavtaler.
- ▶ Lover og forordninger har karakter av spilleregler for en kontrollert konflikt (mer enn å være selve reguleringsinstrumentet)
- ▶ Et spenningsfelt dannes av at tariffavtaler også skaper forskjeller: Mellom dem som omfattes av, og dem som ikke omfattes av avtalene

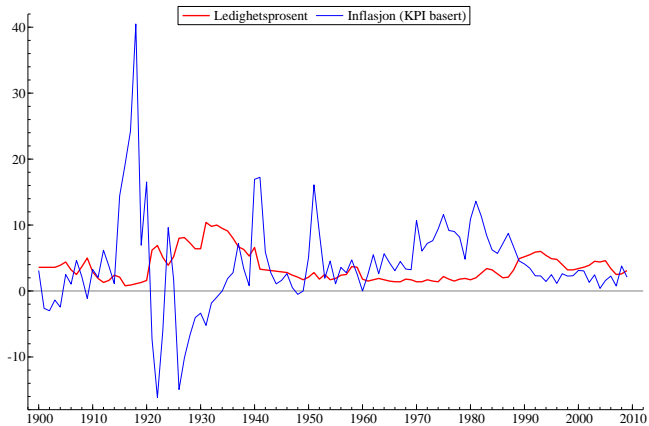
Bakgrunnen for den norske modellen

- ▶ Det ble ikke noe realøkonomisk krise etter 2. verdenskrig
- ▶ Derimot full sysselsetting, og en viss prisstigning
- ▶ Etterhvert kom derfor "prisproblemet" i fokus for politikken: Kontroll med stigningstakten i lønnskostnader og i prisnivået—altså inflasjon

Ledighet og inflasjon i historisk perspektiv

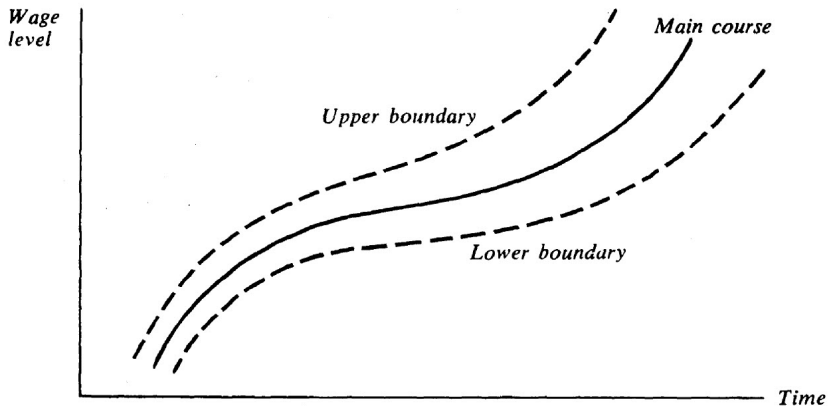

Ledighet og inflasjon i historisk perspektiv

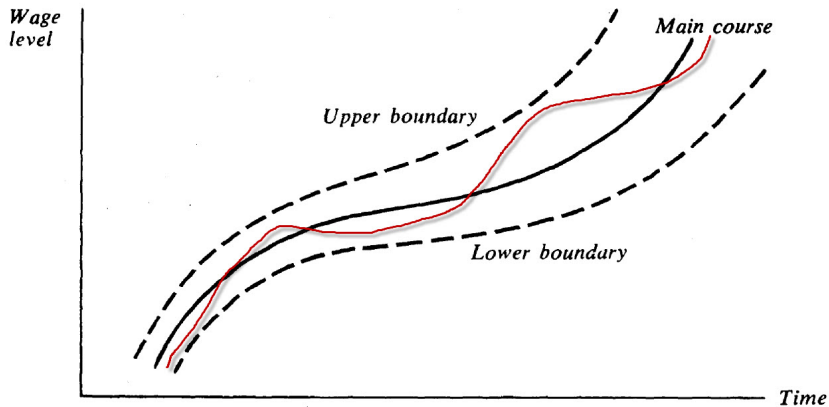
- ▶ I den lille og åpne norske økonomien var (og er) dessuten konkurranseevnen knyttet til lønnskostnadsvekst
- ▶ Et stort spørsmål ble: Hvordan få kontroll med inflasjon og konkurranseevne og samtidig beholde stabil og full sysselsetting?
- ▶ Man måtte finne svaret selv, og det ble "Hovedkursmodellen" fra 1966, eller *The Norwegian model of Inflation*, som Aukrust kalte den i 1977.

Hovedkurs og lønnskorridor i K-sektor

Source: See text for explanation.

Hovedkurs og lønnskorridor i K-sektor

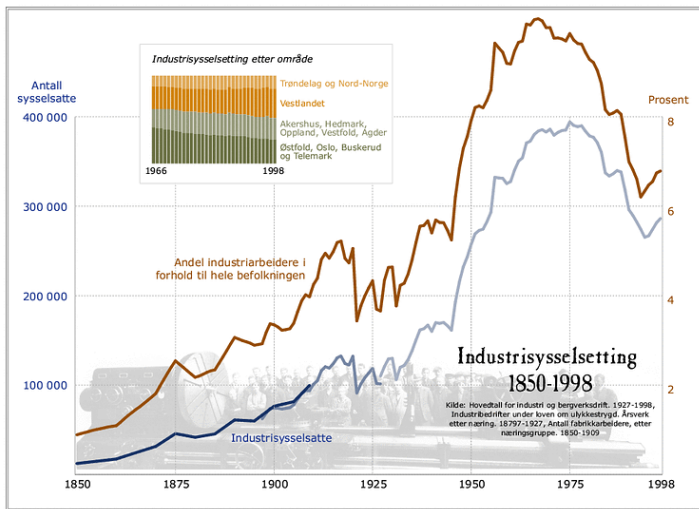

Source: See text for explanation.

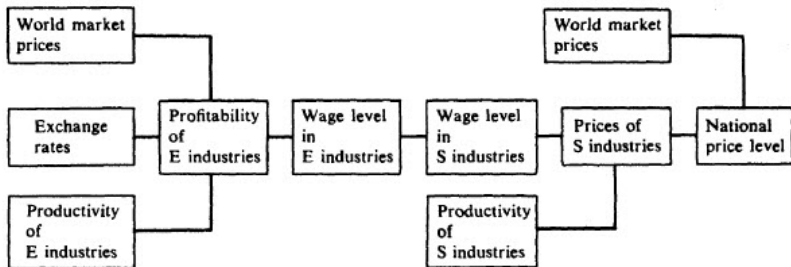
- ▶ Gitt en **normal profitttrate** i K-sektor/frontfaget, definerer bruttoproduktet per timeverk det **lønnsrommet** som er forenlig med opprettholdelse av næringen
- ▶ Det er den **hovedkursen for lønnskostnad per timeverk** som blir bestemt i modellen
- ▶ **Men K-sektor dekket bare en liten del av arbeidslivet—hvordan skulle hovedkursen bringes ut til resten av økonomien?**
- ▶ Svaret ble at S-sektor skulle ta rammen fra oppgjøret i K-sektor som gitt!

Forankring av lønnskostnadsutviklingen

<http://www.ssb.no/historisk/artikler/fig-2000-12-06-01.gif>

Den norske modellen for inflasjon

Hva leverer modellen hvis den virker?

- ▶ Forankring av det "det nominelle forløpet", til en utenfra bestemt likevektsinflasjon
- ▶ Full sysselsetting
- ▶ En viss forutsigbarhet om lønnsomheten i næringslivet og om utviklingen av realvalutakurs
- ▶ Konsekvensen er at størrelsen på K-sektor blir dimensjonert til et ønsket nivå
- ▶ En kontinuerlige prosess med reell styrkelse og svekkelse av kronkursen
- ▶ Stabil inntektsfordeling mellom næringene

Hvordan få modellen til å virke? I

- ▶ To ytterpunkter:
 1. Sentralisert lønnsdannelse
 2. Fullstendig desentralisert lønnsdannelse.
- ▶ Men full sentralisering brøt med den generelle tendensen mot et mer liberalisert samfunn
- ▶ Individualisering vil kunne holde lønnskostnadsveksten langs hovedkursen, men måtte i så fall oppgi målet om å stabilisere sysselsettingen på et høyt nivå

Hvordan få modellen til å virke? II

- ▶ I praksis ble opplegget istedet basert på frivillig regulering av kollektive avtaler
- ▶ Vi snakker om et avansert sivilisasjonsprodukt.
- ▶ Forutsetter konsensus om overordnede mål og om spilleregler,
- ▶ Frivillig og fleksibel koordinering
- ▶ Fraskrivelse av makt, erkjennelse av gjensidig avhengighet
- ▶ *De facto* allmenngjøring av deler av tariffavtalene:

Hvordan få modellen til å virke? III

"Partene forutsetter at den samlede lønnsveksten som avtales sentralt og lokalt skal være normgivende både for ledere og andre grupper arbeidstakere, og for hele arbeidsmarkedet for øvrig" (Fra tariffavtale undertegnet i 2008)

- ▶ Uten evne til tilpasning og fornyelse, ville systemet vært borte for lengst, fordi arbeidslivet og samfunnet er i stadig endring

Kollektive forhandlinger i K-sektoren er drivverket

- ▶ Forhandlingene representerer implisitt **overskuddsdeling**
- ▶ De nominelle lønnskostnader blir dermed koblet til verdien av arbeidsproduktiviteten (hovedkursen)
- ▶ Dette tar bort faren for en innenlandsk lønns- og prisspiral, og forankrer inflasjonen
- ▶ **Systemet har dessuten en usentimental og dynamisk logikk:**
- ▶ Det vil alltid være bedrifter som "slås ut" fordi de har havnet for lavt i produktivitetsfordelingen
- ▶ Men dette øker "median produktiviteten" blant de gjenværende.
- ▶ Dessuten frigjøres det knappe ressurser som kan tilflytte enda mer produktive K-bedrifter, eller S-sektor

Individuelle eller kollektive lønnsforhandlinger I

- ▶ På tross av det jeg har sagt, er det i dag to konkurrerende hypoteser om lønnsdannelsen i frontfaget (K-sektor)
- ▶ De to hypotesene har en del til felles: Blant annet "tillater" begge hypoteser at det er midlertidige avvik fra likevektslønn.
- ▶ Det dreier seg om KPI vekst, avgiftsendringer, endrede konkurranseforhold osv
- ▶ Differensen mellom faktisk lønnskostnad og likevektslønna er den sentrale driveren i begge modeller.

Individuelle eller kollektive lønnsforhandlinger II

- ▶ **Forskjellen gjelder særlig definisjonen av likevektslønn.**
- ▶ Hypotese 1: **Kollektive forhandlinger**: Likevektslønnskostnad er gitt ved hovedkursen (justert for endringer i forhandlingsmakt, f.eks)
- ▶ Hypotese 2: **Individuelle forhandlinger**: Likevektslønn er gitt ved subjektive verdien på fritid.
- ▶ Hypotese 2 er nedfelt i Norges Banks pengepolitiske modell NEMO. Hypotese 1 er inkludert i SSBs modeller MODAG og KVARTS og Norwegian Aggregate Model (her).

Empiri gjennom 25 år

Estimering av industrilønnsrelasjoner gjennom 25 år har gang på gang gitt en relasjon som viser at lønnsutviklingen i hovedsak forklares av:

- ▶ Lønnsomhet
 - ▶ Arbeidsproduktiviteten
 - ▶ Produktpris
- ▶ Realvalutakurs
- ▶ Forhandlingsstyrke
- ▶ Stramheten på arbeidsmarkedet
- ▶ **Koordinering/sentralisering** i lønnsoppgjørene

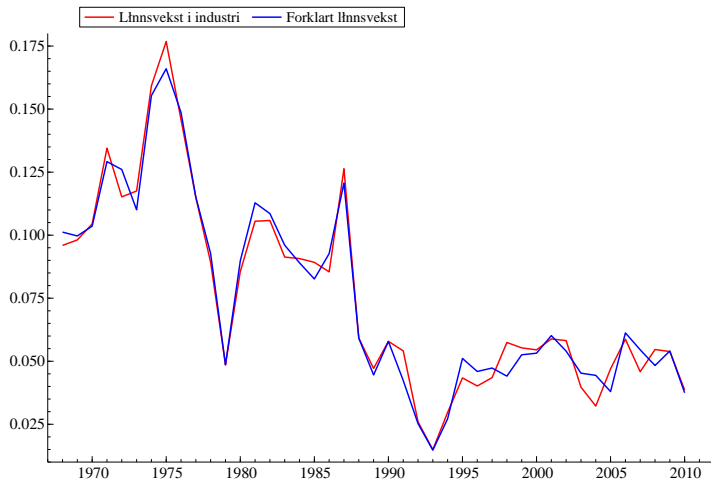
Tabell: Lønnsdannelse i industrien 1968-2010. Avhengig variabel er vekst i lønnskostnad pr time

	Koeffisient	t-verdi
Vekst i KPI	0,34	4,4
Vekst i prod pris	0,23	5,0
Lønnsandel + 0.15 u	-0,24	-9,4
Realvalutakurs	0,11	4,8
Koordinering	-0,03	-3,1

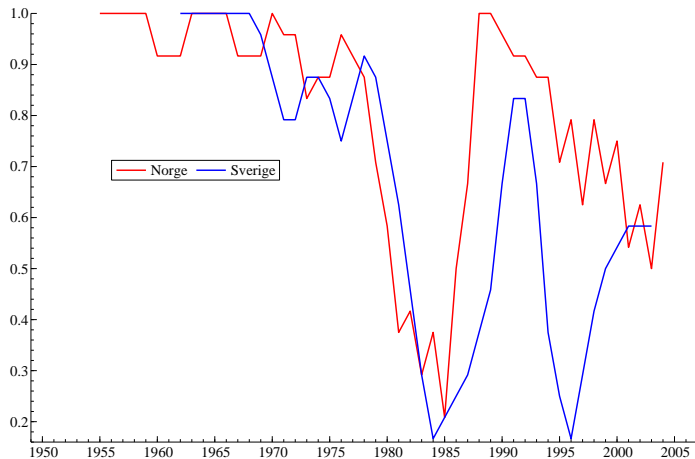
$w^* = \text{hovedkurs} - 0,15 \text{ ledighetsrate} + 0,4 \text{ realvalutakurs} - 0,1 \text{ Koord}$

Disse resultatene viser irrelevansen av teorien om at individualisert lønnsdannelse gjelder i makro

Faktisk og forklart nominell lønnskostnadsvekst

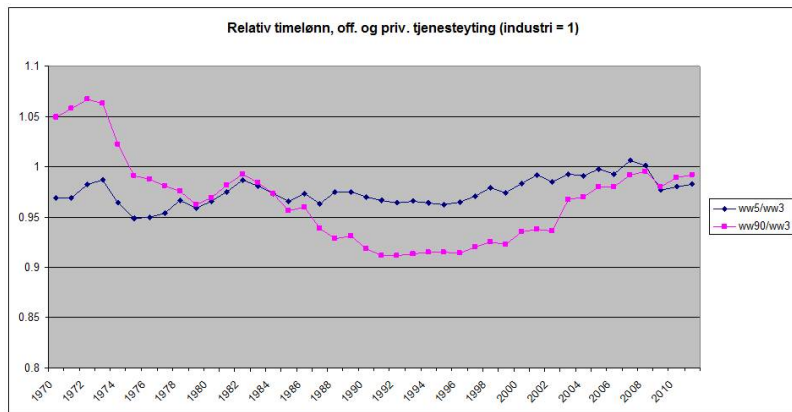
Koordineringsindeks for Norge og Sverige

Privat tjenesteyting og offentlig sektor

- ▶ SSB har nylig evaluert lønnsdannelsesmodulen i KVARTS/MODAG
- ▶ Industri: Resulater helt i tråd med det vi har sett, har dessuten identifisert empirisk effekt av innvandring (nedenfor)
- ▶ Privat markedsrettet tjenesteyting: Lønns-følger modell, og små avvik fra referanselønn, sterk effekt av arbeidsledighet, og KPI-inflasjon
- ▶ Offentlig sektor: Lønns-følger med større fluktuasjoner rundt referanselønn
- ▶ Resultatene viser prov på at priv. tjenesteyting og off. sektor fremdeles er forankret i referanselønn, og i KPI veksten, med betydelig tilpasningen til stramheten på arbeidsmarkedet (priv. tjenesteyting)

Relativ lønn i priv. tjenesteyting og i offentlig sektor

Lønnsdannelse og inflasjonsstyring (IS) I

- ▶ Kan lønnsdannelsen "bestemme" inflasjonen under IS—den er det jo Norges Bank som bestemmer?
- ▶ Altså: Er ikke Hovedkursmodellen "snudd på hodet" fra og med mars 2001: Først bestemmes inflasjonen gjennom inflasjonsprognosen, så bestemmes lønnsveksten i S og K næringene?
- ▶ Men dette er modellavhengig. Vi må ta stilling til relevansen av teorien om at inflasjonen er eksplosiv uten aktiv pengepolitikk (rente)

Lønnsdannelse og inflasjonsstyring (IS) II

- ▶ Med ikke-eksplorative forventninger er det "mindre dramatisk" om Norges Bank har valutareservene eller renten som virkemiddel; Både med fast og flyt er lønnsdannelsen en del av det systemet som forankrer det nominelle forløpet som bestemmer:
 - ▶ lønnsandelen,
 - ▶ realvalutakursen (priskonkurransen)
 - ▶ inflasjonen
- ▶ Siden "tilliten til pengevesenet" ikke ble borte ved innføring av IS, ble også rollen til lønnsdannelsen mye som før:
- ▶ Partene har ansvaret for en hensiktsmessig takt i intern appresiering av krona (ved oljepengebruk f.eks) og intern depresiering ved kriser (som under bankkrisen)

Lønnsdannelse og inflasjonsstyring (IS) III

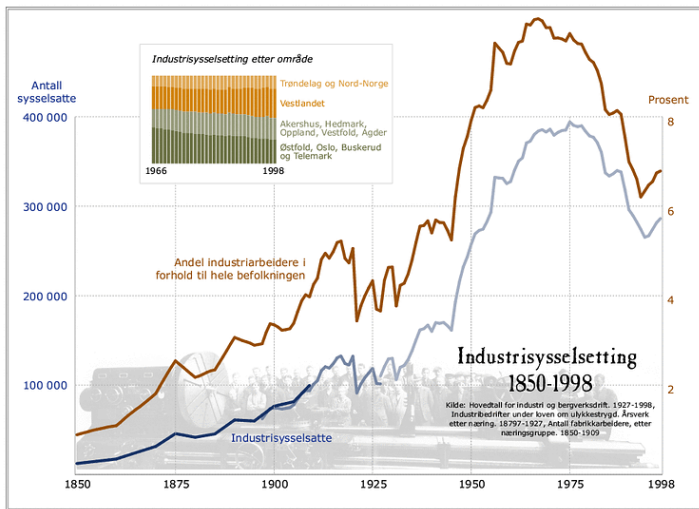
- ▶ Problemet for K-sektor ved flytende kurs er at den kortsiktige usikkerheten om valutakursen er blitt større enn før.
- ▶ Men dette er et spørsmål om grad av usikkerhet. Også den "faste valutakursen" var "justerbar"!
- ▶ Men "riset bak speilet" bør tas frem og brennes!
- ▶ Eller rettere sagt: renta burde tilpasses hensynet til balansen i kapitalmarkedet i bred forstand og ikke mot ett inflasjonsmål.

To- og tredeling av norsk økonomi

- ▶ Lønnsutviklingen i frontfaget gjenspeiler den årlige verdiskapningen i den konkurranseutsatte delen av næringslivet
- ▶ Det er ikke i og for seg noe stort problem at denne delen av næringslivet er "liten"
- ▶ Illustrert ved sysselsettingen:

To- og tredeling

<http://www.ssb.no/historisk/artikler/fig-2000-12-06-01.gif>

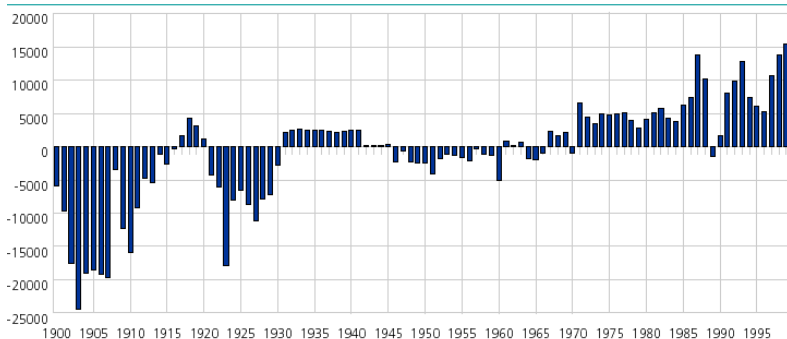
To og tredelingen....

- ▶ Systemet kommer i vanskeligheter dersom denne årlige verdiskapningen blir for lite representativ for resten av det "profittbaserte" næringslivet
- ▶ Selv om tanken hele tiden vært at ressursene bør allokeres dit de kaster aller mest av seg
- ▶ Men den super-profittable oljeutvinningen ble aldri "frontfag" på 1970 tallet. Det ville blitt for tøfft for resten av økonomien
- ▶ Løsningen som har vært valgt i mange år har vært uttstrakt bruk av voldgift
- ▶ Mer problematisk i dag siden deler av verkstedsindustrien "inneholder mye olje"
- ▶ Stor debatt med mange motiver—Holden III rydder opp!?!

Bakgrunn: Innvandring i historisk perspektiv

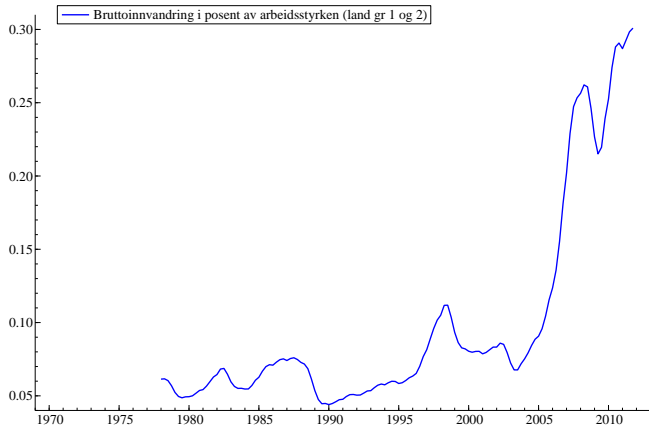
<http://www.ssb.no/aar2000/fig-1999-09-08-01.gif>

Nettoinnvandring til Norge. 1900-1999¹

¹ Verdien for 1999 er fiktiv.

Dagens immigrasjonsbølge fra "nære" land

Resultater fra lønnsrelasjoner til KVARTS og MODAG I

1. Industri
 2. Markedsrettet virksomhet
 3. Offentlig sektor
- ▶ Finner lønnsdempende effekt av immigrasjon i 1 og 2, ikke i 3
 - ▶ I industrien kommer effekten i tillegg til de "vanlige effektene" ovenfor.

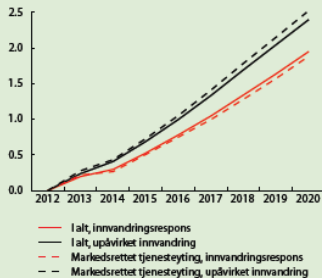
Resultater fra lønnsrelasjoner til KVARTS og MODAG II

Økonomiske analyser 1/2013

Økonomisk utsyn

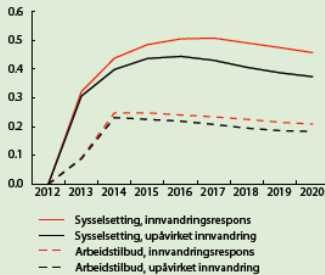
Boks 2.5. forts.

Figur 1. Effekter på årslønn av høyere offentlige investeringer. Avvik fra referansebanen i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. Effekter på sysselsetting og arbeidstilbud av høyere offentlige investeringer. Avvik fra referansebanen i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

- ▶ Vurdering: Innvandringen har påvirket forhandlingsstyrken, uten å endre selve systemet for lønnsdannelse
- ▶ Men tilsammen betyr dette at det nominelle forløpet i Norge er blitt signifikant påvirket av to globaliseringseffekter:
 1. 2002 → Synkende priser på importerte industrivarer ("Kinaeffekten")
 2. 2004 → Arbeidsinnvandring fra nye EØS land m.fl

Globalisering: Allmenngjøring og konflikten om den I

- ▶ Som vi har sett er det et kjennetegn ved en tariffavtale at den bare forplikter dem som har underskrevet den
- ▶ Det norske systemet, med implisitt allmenngjøring, kommer derfor under press dersom stor innvandring fører til *lavere organisasjonsgrad* eller det blir mulighet for direkte tjenestimport (uten innvandring)
- ▶ 2000-tallet: Økt bruk av "utsendt" arbeidskraft (altså til Norge fra utlandet)
- ▶ Lov om allmenngjøring fra 1993: Etter at en tariffavtale er undertegnet kan en av partene anmode om at den gjøres gjeldende for alle ("Almenngjøringsintitutet")
- ▶ Anmodningen behandles av Staten v. Tariffnemda

Globalisering: Allmenngjøring og konflikten om den II

- ▶ Har i senere år vært brukt for deler av Verkstedsoverenskomsten (og Hotell og restaurant)
- ▶ NHO saksøkte Staten ved Tariffnemnda for brudd med EØS-rett
- ▶ En viktig del av konflikten var om verftene skulle betale den samlede, fulle lønnskostnaden pr time for utsendt arbeidskraft, eller bare deler av den. (Fratrukket avtalefestet kost og losji og hjemreise)

Globalisering: Allmenngjøring og konflikten om den III

- ▶ Dersom en godtar premisset om at det er *samlet lønnskostnad* som blir bestemt i lønnsforhandlingene, så følger konklusjonen om at allmenngjøringsinstituttet er en legitim del av systemet for lønnsdannelse og at bortfall av allmenngjøring kan svekke systemet
- ▶ Tidligere i vinter vant Staten denne saken i Høyesterett. Den norske modellen for lønnsdannelsen ble tolket som en del av "public order".
- ▶ Betyr det forsterket industridød?
- ▶ Ja og nei!

Globalisering: Allmenngjøring og konflikten om den IV

- ▶ Dersom vi som samfunn "vil" bruke like mye ressurser i denne næringen, så må samlet lønnskostnadsvekst i Verkstedsoverenskomstene bli mindre i årene framover, enn om dommen hadde blitt en annen.